

Arnavutluk'taki Bir Yazmaya Göre Bektaşilikte Edep Anlayışı

Conception of Decency (Edep) in Bektashism According to a Manuscript in Albania

Özlem ÖZDEMİR*

z

Terbiye, güzel ahlâk gibi anlamlara gelen edep kavramı, sosyal yaşamda bireyin toplumsal kurallara ve ahlaki ölçütlerle uygun olarak davranmasını, davranışlarında bir ölçü gözetmesini ifade eder. Edep, toplumsal yapının farklı birimlerinde olduğu gibi tarikatlarda da bireyin uyması beklenen bir davranış kalıbı olarak kabul görür. Türklerin manevî yaşantısında kuvvetli şekilde varlık gösteren Bektaşî tarikatında da tarikat mensuplarının belirli edep ölçütlerine uygun şekilde davranması beklenmiştir. Bu beklenti yalnızca sözlü olarak dillendirilmemiş, tarikatla ilgili çeşitli bilgi ve içeriklerin yer aldığı yazma eserlere de konu olmuştur.

Bu alışmada Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi kütüphanesinde B-279-112 arşiv numarasıyla kayıtlı olan yazma eser içindeki 2184-2187 poz numaraları arasındaki "Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır" başlığı ile başlayan bölüm incelenmiştir. Buna göre ilk olarak bu yazmanın tanıtımı

Abstract

The idea of decency (*edep*), which denotes discipline and excellent morals, implies that a person conducts in a way that is consistent with social norms and moral standards and keeps a record of his actions. In tariqahs as well as in various units of the social structure, decency is acknowledged as a behavioural pattern that the individual is supposed to adhere to. Members of the Bektashi order, which has a significant influence on Turkish spirituality, were supposed to act in a manner that met specific standards of decency. This expectation has been expressed verbally as well as in manuscripts that offer a variety of details and substance concerning the group.

In this study, the part between posture numbers from 2184 to 2187 in the manuscript registered with the archive number B-279-112 in the library of Hac Bektaş - Veli Research and Application Center has been looked at. The section begins with the title "Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan ıkarılmıştır". As a result, this manuscript was initially introduced and a summary of the *erkân*names was

* ėr. Gr. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rektrlk Ortak Dersler Blm, Ankara, Türkiye / ozlem-ozdemir@hbv.edu.tr / https://orcid.org/0000-0002-0617-9799.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
08.01.2024	25.06.2024	30.06.2024
DOI	10.18403/emakalat.1416578	

yapılmış, erkânameler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Edep kavramının çerçevesi çizilmiş, söz konusu bölüm esas alınarak edepler sıralanmıştır. Ardından bu edeplerin Türk kültüründeki ve Bektaşilikteki yeri değerlendirilmiştir. Yazma eser hakkında daha önce yapılan çalışmalarla tarafımızdan hazırlanan çalışma karşılaştırılarak farklılıklar ortaya konulmuştur. Makalenin sonunda eserdeki bölümün orijinal metni ve bu metnin çeviri yazısı da yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Bektaşilik, Edep, Arnavutluk, Fütüvvetnâme.

provided. On the basis of the aforementioned section, the framework for the notion of manners has been established, and the manners have been listed. The significance of these styles within Bektashism and Turkish culture was then assessed. Comparing previous research on the manuscript with the study we conducted helped to identify the differences. At the end of the article, the original text of the part from the work, and the translation of this material are given.

Keywords: History of Islamic Sects, Bektashism, Decency, Albania, Futuwatname.

Giriş

Balkanlar, yüzyıllar boyunca Türk kültürünün ve dinî yaşantısının etkili olduğu bir bölge olarak karşımıza çıkar. Osmanlı'nın bu bölgede uyguladığı iskân politikası hem maddi hem de manevî kalkınmayı amaçlayarak oluşturulmuştur. Burada konumlanan Türk dervişleri, yüzyıllar boyunca dinî boyutun yanında, belki daha fazla olarak, kültürel anlamda bölgeyi etkilemiştir.

Balkanlara yerleşen Bektaşiler, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Macaristan gibi bölgelerde kurdukları tekkelerde¹ buralarda yaşayan toplumlara farklı alanlarda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Demir Baba, Otman Baba, Gül Baba gibi dervişler, yerleştikleri yerlerde kurdukları tekkelerde insanlar arasında din ve düşünce ayrımı yapmadan hizmet etmişler, dinî faaliyetlerin yanında ticari, askeri, kültürel alanlarda da faaliyet göstermişlerdir.² Tüm bu erenlerin himayesinde bulunan Balkan coğrafyasındaki Bektaşi tekkelerinde çeşitli ibadetler Türkçe icra edilmiş, gülbanklar Türkçe okunmuş, tekkelerin yerleşim yerlerinde

¹ Ömer Faruk Teber, "Balkanlarda Babagân Bektaşiliği ve Bektaşi Erenleri", *Balkanlar ve İslam-Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 385.

² Tuba Hatipler Çibik ve Filiz Umaroğulları, "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 6/1, (2017): 458-481; Fredinant Hasmuça, "Arnavutluk Bektaşiliği", *Türkiye Diyanet Vakfı IV. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, y.y. 2018, 33-76.

Türkçe isimler kullanılmış, Türk gelenekleri ve kültürü yaşatılmıştır.³ Bektaşi tekkelerinde gerçekleştirilen ibadetler, tarikatın gelenek ve kurallarının yazılı olduğu erkânnameler, dua ve gülbanklar yazıya da aktarılmıştır. Bu yazılı eserlerde tarikata dair gerek dini boyutta gerekse kültür boyutunda bolca malzeme bulunmaktadır.

Bilhassa Arnavutluk, Türk kültürü ve inanışlarını yansıtan Babağan Bektaşiliği açısından özel bir konuma sahiptir. Kabrinin Arnavutluk'un Kruja şehrinde olduğuna inanılan, Rumeli'nin fethi esnasında kahramanlık gösteren ve halk arasında efsaneleşen Sarı Saltık başta olmak üzere birçok Bektaşi babasının burada yaşadığı bilinmektedir.⁴ 1826'da Osmanlı'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla Bektaşilerin etkinliklerine karşı tedbir alınması ve Bektaşilerin Arnavutluk'a yoğun göçü, bu dönemde Arnavutluk'u siyasi ve kültürel bakımdan tarikatın merkezi haline getirmiştir.⁵ Ardından Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 30 Kasım 1925'de Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapatılması, ülkede kalan Bektaşilerin de büyük oranda Arnavutluk'a göç etmesine sebep olmuş, tüm bu olaylar tarikatın ülkede büyük revaç bulmasını sağlamıştır. Balkanlardaki diğer tekkelerde olduğu gibi Arnavutluk'taki tekkelerde de gülbanklar, erkânnameler, dini ve kültürel içerikli metinler yazıya aktarılmıştır. Bu çalışmada incelenen metin de Arnavutluk'ta kaleme alınmış bir erkânnamede yer almaktadır.

Bu makalenin konusu Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi kütüphanesinde B-279-112 arşiv numarasıyla kayıtlı olan yazma eser⁶ içindeki 2184-2187 poz numaraları arasında bulunan "*Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır*" başlığı ile başlayan bölümdür. Uygulama ve Araştırma Merkezinin müdürü Prof. Dr. Ahmet Taşğın'dan temin edilen Belge-1, merkezin dijital ortamda Arnavutluk'tan getirdiği erkânnamelerden birisidir.

Belge-1 içerisinde Bektaşilik ile ilgili pek çok farklı konuda bilgiler mevcuttur. Belge-1'de yer alan konu başlıklarının bazıları şunlardır:

³ Aziz Altı, "Balkanlarda Bektaşilik". *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Birlikte Yaşama Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, ed. Özlem Özdemir (Eskişehir: Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayını, 2022): 281-282.

⁴ Fatma Ahsen Turan, "Arnavutluk'taki Bektaşi Tekkeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Orhan Kurtoglu ve Ayşe Çamkara Erginer, Ankara 2018.

⁵ Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçışı ve Alevi-Bektaşi Zümreler*, (İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2013), 321-322.

⁶ Üzerinde çalıştığımız kısmın yer aldığı bu eser, metin boyunca "Belge-1" şeklinde adlandırılacaktır.

“Hazâ Fâtiha-i fukarâ,
Nâd-ı ‘Ali,
Salavâtnâme-i duvanjde-i imâmân rıdvânullah,
Der beyân-ı ta’rîf-i erkân fî tarîkati ‘aliyye-i Bektaşiyye,
Hazâ tekbirât ve tercümânât zirde beyân-şod,
Hazâ tâc-nâme-i fahr-i dervîşân ve irşâd kisve,
Der-beyân-ı Hırkâ-i tâlibân ve libâs-ı dervîşân,
Tarîkat-ı ‘aliyyece sû’âl ve cevâblardır,
Vücûd-nâme-i der ‘ilm-i ‘Ali ve keşf Hacı Bektâş Veli,
Hazâ hesâb-ı eb-ced,
Der beyân-ı heft-deh kemer-bestegân şâh-ı merdân,
Meydân-ı erenlerde mevcûd olan on iki post,
Der beyân-ı imân,
Silsile-nâme-i cenâb-ı Pîr destgîr kuddüse sırrehu,
Silsile-nâme-i tarikat-ı cenâb-ı pîr dest-gîr,
Tevârih-i müteferrika,
Horâsân Postunda güzerân iden Dedegân,
Der kol-ı âher esâmi-i Babagân müşârû’n-ileyhim,
Hazâ Gülbânk-ı ahşâm çerâğı,
Hazâ Gülbânk-ı sabâh çerâğı,
Hazâ Gülbânk-ı sofra kable’t-ta’âm budur,
Gülbânk-ı sofra ba’de’t-ta’âm budur,
Cenâb-ı Peygamber (ayın mim) ile duvanjde-i imâm efendilerimizin
esâmi ve künye ve tercüme-i hâllerin beyân ider,
Der beyân-ı tercüme-i ahvâl-i cehâr-deh-i ma’sûmân,
Der-beyân-ı tercüme-i ahvâl heft-deh kemer-bestegân,
Cenâb-ı Şâh-ı Velâyetde kerremallahü vechehu efendimiz kendi
mübârek yed-i hayber-küşâlarıyla bellerin bağlayup icâzet virdikleri
on yedi kemer-beste-gân Şâh-ı Merdân beyân olunur,
Hazâ fütüvvet-nâme-i İmâm-ı Ca’feri’s-Sâdık ‘aleyhi rahmeti’l-hâlık,
Der-beyân-ı tığ-bend,
Der beyân-ı teslîm,
Der-beyân-ı çerâğ,
‘An kelâm ‘ibret-encâm Duvanjde-i İmâmân,

Der-beyân-ı ezân ve ikâmet,

Der ebyât-ı Yunus Emre der tafsîrât-ı Mısri-i Niyâzi.” (Belge-1)

Belge-1’in poz numaraları DSC 02026 ile başlamakta DSC 02254 ile son bulmaktadır. Son sayfasına 28 Şaban 314 (1 Şubat 1897) tarihi düşülmüştür. Belge-1’in müellifi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Belge-1 içerisinde incelenen bölüm, *Burgazi Fütüvvetnamesi* ve *Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî* isimli eserlerdeki edep-lerin konu edindiği bölümle büyük benzerlik göstermektedir. Tam adı Yahya bin Halil bin Çoban [Çoban oğlu Halil’in oğlu Yahya], nisbeti Burgazi olan müellifin günümüze ulaşan bu fütüvvetnamesi, Gölpınarlı’ya göre 13. yüzyılda kaleme alınmıştır.⁷ Fütüvvetnâme üzerinde çalışan bir başka araştırmacı da Pala’dır. Pala, eserin kaleme alındığı dönemi 14. yüzyıl olarak tespit etmiştir.⁸ *Burgazi Fütüvvetnamesi*’nin 19 (on dokuz) nüshası tespit edilmiştir.⁹ Yılmaz tarafından tanıtımı yapılan Travnik nüshası ile birlikte bilinen nüsha sayısı yirmiye ulaşmıştır.¹⁰ Eserin günümüze ulaşan en eski nüshası ise 1507 tarihli-¹¹ dir. *Burgazi Fütüvvetnamesi* farklı yazmalara dayanılarak hem Gölpınarlı¹² hem Pala¹³ hem de Yılmaz¹⁴ tarafından Latin harflerine aktarılmıştır. İsmail Gökçe, yüksek lisans tezinde Yahya B. Halil Çoban Birgivi’nin *Fütüvvetnâme* adlı eserini çalışmış ve eserin müellifi hakkında alanyazında herhangi bir bilgiye ulaşamadığını bildirmiştir.¹⁵ Oysa Gökçe’nin Yahya bin Halil Çoban Birgivi adıyla tanıttığı kişi, Burgazi’den başkası değildir. Gökçe’yi yanıltan husus, Burgazi’nin,

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, “Burgâzi ve Fütüvvet-Nâme’si”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/ 1-4 (1953): 76-77.

⁸ Ayhan Pala, *Burgazi Fütüvvetnâmesi* Transkripsiyon ve Değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 1983), 3; Ayhan Pala, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 44 (2007): 185.

⁹ Pala, *Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi*, 183-237.

¹⁰ Kaan Yılmaz, “Burgazi Fütüvvetnâmesi’nin Travnik Nüshası Üzerine Notlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, VIII/ 3 (2019): 1313-1336.

¹¹ Kaan Yılmaz, *Burgazi Fütüvvetname Dil İncelemesi-Metin-Sözlük* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006) 14.

¹² Gölpınarlı, “Burgâzi Fütüvvet-Nâmesi”, 111-148.

¹³ Pala, *Burgazi Fütüvvetnâmesi* Transkripsiyon ve Değerlendirme, 8-47; Pala, *Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi*, 190-236.

¹⁴ Yılmaz, *Burgazi Fütüvvetname Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*, 103-189.

¹⁵ İsmail Gökçe, *Yahya B. Halil Çoban Birgivi Fütüvvetnâme (İnceleme-Metin-Dizini)* (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019), s. 4.

“Bur'avi”, “Bur'adi”, “Burgavi”¹⁶, “Birgili”, “Birgivi”¹⁷ gibi farklı şekillerde anılması olmalıdır. Gökçe de söz konusu tezinde *Burgazi Fütüvvetnemesi*'ni Latin harflerine aktarmıştır.¹⁸

İncelediğimiz metinle büyük benzerlik gösteren bir diğer eser, Şeyh Seyyid Hüseyin ibn Seyyid Gaybî tarafından kaleme alınan *Fütüvvetname*'dir. 15. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve muhtemelen Sivaslı olan Şeyh Seyyid Hüseyin ibn Seyyid Gaybî'nin *Hutbetü'l-Beyân Şerhi* adlı başka bir eseri daha günümüze ulaşmıştır.¹⁹ *Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî*, Gölpınarlı²⁰ ve Şeker²¹ tarafından Latin harflerine aktarılmıştır.

Zamandizinine göre üzerinde çalıştığımız metnin ve *Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî*'nin kaynağı *Burgazi Fütüvvetnemesi*'dir. Ancak üzerinde çalıştığımız metinde edeplerle ilgili bölümün *Fütüvvetnâme-i Şah-ı Merdân* adlı bir eserden çoğaltıldığı açıkça belirtilmiştir. Söz konusu edilen eser hakkında, ne yazık ki herhangi bir kayda ulaşamadık. Doğal olarak bu eserin Burgazi'den önce mi yoksa sonra mı kaleme alındığını bilemiyoruz. Günümüze kadarki çalışmalarda bilinen Türkçe yazılmış en eski fütüvvetnâmenin Yahya bin Halil bin Çoban bin Burgazi'ye ait *Burgazi Fütüvvetnâmesi* olduğu ifade edilmiştir.²² Eldeki bilgilere göre edepleri anlatan bölümün Burgazi'den çoğaltıldığını söylemek yerinde olacaktır. Bununla birlikte *Burgazi Fütüvvetnâmesi*, *Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî* ve incelediğimiz Belge-1 arasında bazı farklılıklar vardır.

Ahi fütüvvetnameleri ile Bektaşî erkânameleri arasında büyük benzerlikler vardır. Ahi topluluklarının zamanla Bektaşî toplulukları arasında eridiği bilinen bir husustur. Ahi fütüvvetnâmeleri ile Bektaşî erkânameleri arasındaki benzerlikleri gösteren çok sayıda çalışma yapılmıştır. Örneğin Gölpınarlı Ahilikteki bazı tercemanların ve törenlerde okunan ayetlerin Bektaşilikte de aynen sürdürüldüğünü

¹⁶ Gölpınarlı, “Burgâzi Fütüvvet-Nâmesi”, 76-77.

¹⁷ Orhan Arsal, *Kitâb-ı Fütüvvet (Radavi? Transkripsiyon-İnceleme-İndeks)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), XV.

¹⁸ Gökçe, *Yahya B. Halil Çoban Birgivi Fütüvvetnâme*, 23-77.

¹⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, *Seyyid Hüseyin İbn Seyyid Gaybi Şerhu Hutbetü'l-Beyân (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004)*, XII-XIII.

²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, “Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955):73-126.

²¹ Mehmet Şeker, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri, Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin “Muhatasar Fütüvvet-nâme”si* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 203-327.

²² Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 48.

tespit etmiştir.²³ Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'ın verdiği bilgilere göre ise fütüvvetnâmelerdeki Ahi tercemanların bir kısmı Bektaşî aynü'l cem tercemanlarının aynıdır.²⁴ Mehmet Saffet Sarıkaya, çalışmaları sonucunda Ahi fütüvvetnâmelerinden Bektaşî erkânnamelelerine soru-cevap fasılları, musahiplik, şed kuşanma, taç, hırka gibi hususların geçtiğini ortaya koymuştur.²⁵ Sarıkaya, bir başka çalışmasında fütüvvet ehli ile Bektaşîler arasındaki ilişkiye değinirken özellikle Ahi Evran ile Hacı Bektaş Veli arasındaki bağa ve fütüvvetnameler ile Bektaşîlikte ortak olan motiflere dikkat çekmiştir.²⁶ Erkânnameleler hakkında araştırmaları bulunan Ömer Faruk Teber de Ahi fütüvvetnâmeleri ile Bektaşî erkânnameleleri arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur.²⁷

Bugüne kadar erkânname kavramının birçok farklı tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan en kapsayıcı olanlar Gümüšoğlu ile Özdemir ve Özdemir'e aittir. Babagân Bektaşî halifebabası H. Dursun Gümüšoğlu'na göre erkânname; duaların, ibadetlerin, aynü'l-cemlerin, nâsîp törenlerinin, sünnet, ev takdisi, aşure, nevruz, kurban, namaz-ı sûri, nikâh gibi günlük hayatta lüzumlu olan inanç ve ibadet pratiklerinin nasıl yapılması gerektiğini açıklayan metinlerdir.²⁸ Özdemir ve Özdemir tarafından erkânnameye getirilen tanım şu şekildedir:

“Babagân Bektaşîliğinin inanç, ibadet, adap-erkânını en az bir cem erkânı etrafında anlatan, kaynağını ayet, hadis ve dinî anlatılardan alan, tarikatın kolektif belleğini temsil eden, Bektaşî tekke ve dergâhlarında tarikat bağlıları tarafından derlenen, nesir ağırlıklı ol-

²³ Abdülbaki Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XI, S. 1-4, 1950, s. 55-57.

²⁴ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik* (Ankara: Ardıç Yayınları, 2010), Cilt 8, s.39.

²⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı* (İstanbul: Frida Yayınları, 2012), 187.

²⁶ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993), 98-102.

²⁷ Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkânnamelelerinde Mezhebi Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınevi, 2008).

²⁸ Dursun Gümüšoğlu, “Bektaşîler Açısından Bektaşîlik Nedir?”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014): 30.

mak üzere nazım-nesir karışık yazılan, genellikle gülbank ve tercedman gibi yan metinlerle desteklenen, yer yer şiirsel bir üslup kullanılarak oluşturulan dinî-irfanî metinlerdir.”²⁹

Bu çalışmada önce edeb kavramı üzerinde durulmuş, sonra üzerinde çalıştığımız yazmada söz konusu edilen edeplere yer verilmiş, daha sonra edeplerin Türk kültüründeki yerine temas edilmiştir. İnceleme bölümü *Burgazi Fütüvvetnâmesi*, *Fütüvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî* ve incelediğimiz Belge-1’in metinlerinin karşılaştırılmasıyla tamamlanmıştır. Metnin çeviri yazısı ve orijinali de çalışmanın sonuna eklenmiştir.

1. Edeb Kavramı

Arapça bir kelime olan edep, davranıştaki zarafet, incelik, güzel ahlak anlamlarına gelir. Sözlüklerde “terbiye, hüsn-i ahlak ve etvar-ı münasebe”³⁰, “Terbiye. Kavlen, fiilen insanlara lütuf ile muamele etmek. Güzel ahlâk”³¹, “Güzel terbiye, zarafet, iyi ahlak, utanma, usuluk, insanlara güzel söz ve davranışta bulunma”³² şeklinde tanımlanmaktadır. Kelimenin kökeni ve en eski anlamları konusunda farklı görüşler mevcuttur.³³ Adap (اداب) kelimesi ise edeb (ادب) kelimesinin çoğuludur.

Edeb kavramı üzerinde tasavvufun doğuş döneminden itibaren önemle durulmuş ve bu kavramın pek çok tanımı yapılmıştır. İlk sûfiler günlük hayatın hemen her alanında bütün davranışları belli kurallar çerçevesinde düzenlemişlerdir. Tarikatların ortaya çıkışından sonra bu kurallar “âdâb”, “âdâb ve usul”, “âdâb ve erkân” kavramlarıyla ifade edilmiştir.³⁴ Tasavvuf ehli zahiri ve batinî olmak üzere iki türlü edep üzerinde durmuştur. Zahirî edep, her türlü riya, münafık-

²⁹ Özlem Özdemir ve Ali Rıza Özdemir, “Babagân Bektaşiliğinin Kolektif Belleği: Erkânâmeler ve Türkiye’deki Neşri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022): 77.

³⁰ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 83.

³¹ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügât*, (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1978), 117.

³² Doğan Kaya, *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 315.

³³ Mustafa Çağrıncı, “Edeb”. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 10: 412.

³⁴ Süleyman Uludağ, “Tasavvuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 414.

lık ve yağcılıktan uzak durmayı esas alır. Bâtını edep ise kalp temizliği ve irade güçlülüğünü ifade eder.³⁵ Cebecioğlu'nun yerinde belirttiği üzere edepler sünnetleri, sünnetler vacipleri, vacipler de farzları güçlendirmek, farzlar ise imanı korumak içindir.³⁶

Bektaşî edebi, “*eline, beline, diline sahip ol*” şeklinde özetlenmiştir.³⁷ Bu anlayış Kızılbaş Buyruklarında da yerini almıştır.³⁸ Bektaşî arifleri hem zahir hem de batın edebiyatıyla edeplenmek gerektiğine vurgu yapmışlardır. Yola yani tarikata zeval getirmemek için edeplenmek, yani içinde kötülük bırakmamak gerekir. Zahir tene, batın ruha işaret etmektedir. Bu ikisi bir kuşun iki kanadı gibidir, biri olmadan kuşun uçuşması mümkün değildir.³⁹ Birçok Bektaşî arifinin edep kavramı etrafında söylenmiş çok sayıda eseri vardır. Özdemir'e göre Alevi-Bektaşî yolunda “edep-erkân” kullanımını genel olarak adabı, edep de “alçakgönüllülük ve incelik içeren davranışları”⁴⁰ ifade eder.

Bu makalenin konusu olan ve *Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır* başlığı altında sıralanan edepler, bireyin hayatın günlük akışı içerisinde içinde bulunduğu ortamlardaki hal ve hareketlerine yöneliktir. Adabımuaşeret yani görgü kuralı da diyebileceğimiz edepler, “bireylerin ve toplum kesimlerinin birbirine karşı olan sevgi ve dostluk duygularını güçlendirici medenî ve ahlakî davranışları, nezaket ve görgü kurallarını”⁴¹ ifade etmektedir. Buna göre adabımuaşeret, klasik İslam kaynaklarında gördüğümüz ama daha çok Osmanlı Devleti'nin özellikle Batılılaşma sürecinde kullanımını yoğunlaşan bir terimdir.

2. Eserde Yer Alan Edepler

Edep, Bektaşî tarikatında çok önemli bir yere sahiptir. *Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır* başlıklı eserde bildirildiğine göre toplamda yedi yüz dört adap vardır. Eserde bunlardan yüz yirmi

³⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 180-181; Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, 315.

³⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 180-181.

³⁷ Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, 315.

³⁸ Rıza Yıldırım, *Menâkıb-ı Evliya (Buyruk): Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 373.

³⁹ Ahmet Yılmaz Soyzer, *Hünkâr: Ansiklopedik Bektaşîlik Sözlüğü* (İstanbul: Post Yayınları, 2019), 157.

⁴⁰ Ali Rıza Özdemir, “Alevi-Bektaşî Yolunda Anlam ve Özellikleriyle “Erkân” Kavramı”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD) XIX/37* (2021): 122.

⁴¹ Fatma Tunç Yaşar, “Adâb-ı Mu'âşeret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), C. Ek 1/34.

dört tanesinin bildirilmesiyle yetinileceği söylenmiştir. Ne var ki, belirtilen bu yüz yirmi dört edebın tamamı da eserde yazılmamıştır. Yemek yeme ile ilgili 12, su içme ile ilgili 3, konuşma ve söz söyleme ile ilgili 4, kıyafet giymekle ilgili 5, evden çıkmakla ilgili 4, yolda yürüme ile ilgili 8, mahallede yürümeyle ilgili 4, pazarda yürümeyle ilgili 5, hasta ziyareti ile ilgili 5, 'azaya (taziyye) gitme ile ilgili 6, kabir ziyareti ile ilgili 4 olmak üzere toplam altmış (60) edep yazılmıştır. "Nesne satın alma" ile ilgili 3 ve "eve nesne getirmek"le ilgili 3 edep yazılmamıştır. Yazılmayan diğer edeplerin 3 tanesi "konukluğa varmak", 5 tanesi "beyler huzuruna çıkmak", 3'ü "teferrüce varmak" (gezintiye çıkmak), 3'ü "âdem çağırmağa varmak", 6'sı "hamama gitmek", 10 tanesi "su dökmek", 4'ü "yataкта yatmak", 3'ü "yataktan kalkmak", 2'si "bardağa su koymak", 2'si "ayakkabı çevirmek", 3'ü "mescide girmek", 3'ü "mescitte oturmak", 3'ü "mescitten çıkmak"la ilgilidir. "Eve gitmek" ve "oturmak"la ilgili 8 edep ise yazılmamıştır.⁴²

⁴² İncelediğimiz metinde 60 edebe yer verilmiştir. Metnin karşılaştırmasını yaptığımız Fütüvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî fütüvetnamesi'nde Gölpınarlı, incelediği Ankara nüshasında edeplerin altmışının sıralandığını, nüshanın burada bittiğini belirtmiştir. Pala tarafından incelenen *Burgazi Fütüvetnamesi*'nde edeplerden bazıları Belge-1 ile farklılık arz etmektedir. Belge-1'de eksik olan kısım ile Burgazi Fütüvetnamesinde yer alan edeplerden ortak olanların bir kısmı şöyledir: "Nesne satın almakda üç edeb vardır evvel satıcıya yumşak söyleye ikinci çasını azacuk ala belki hiç almaya üçüncü aldığı nesneyi girü virmeye... Eve nesne getürmekde üç nesne vardır evvel etegine koymaya ikinci halka karşı aşıkare getürmeye üçüncü eve varmayınca ol ta'andan yemeye... Konukluğa varmakda üç edeb vardır evvel kığırmağa gelen kişinin önince yürümeye ikinci yiyecek mi var diyü sormaya üçüncü ta'andan sonra çoğ oturmayaya... Beğler katına varmakda biş edeb vardır evvel bi-vakt varmaya ikinci varıcak ikramıla tapu kıla üçüncü irak otura dördüncü çok söylemeye bişinci çok yimeye... Teferrüce varmakda üç edeb vardır evvel fesad ehliyle yürümeye ikinci çok söylemeye üçüncü kimseniün ekinin basmaya ve hasarat itmeye... Adem okıya varmakda üç edeb vardır evvel selam vire ve tapu kıla ikinci başmağın önine çevüre üçüncü kendü önce yürüye. Hammama girmekde sekiz edeb vardır evvel kimse tubbanın görmeye ikinci elin üç kez yumadın havza şokmaya üçüncü dizinden yukarusın ve göbeginden aşağısın kimseye göstermeye dördüncü futasın şişüp oturmayaya bişinci gülmeye altıncı ırlamaya yidinci kimseyile çekişmeye sekizinci bedenin kimseye takındurmaya. Hammamda hizmet kılmakda üç edeb vardır evvel üç kez Allahuekber diye ikinci yudugı kişinin üstine derin tamlatmaya üçüncü sağ yanından başlaya... Döşeğe yatmakda dört edeb vardır evvel şol yanından geçe ikinci ve sağ yanında otura üçüncü üç kez istiğfar getüre Emirü'l-mü'minin 'Ali kavlinde on kez ayıda dördüncü taharetsiz yatmaya... Döşekden turmakda iki edeb vardır evvel sağ yanına döne ikinci اما الحمد للشور واليه نتا اما diye... Bardağa su koymakda iki edeb vardır su koyarken yabane dökmeye ikinci toldurduğı vakt ağzın serpe... Başmak çevürmekde iki adab vardır evvel başmağı sol eliyle çevüre ikinci konuk geymeyince kendü geymeye." (Pala, 2007: 228-231)

2.1. Yemek Yeme ile İlgili Olan Edepler

- 1-Sağ dizi dikip, sol dizi üzerine oturmak.
- 2-Ekmeğin lokmalarını küçük küçük kesmek ve kimsenin önünden lokmasını almamak.
- 3-Yemeği ağzına aldığı anda ilk önce sağ yanıyla çiğnemek.
- 4-Yemeği çabuk yemek.
- 5-Ağzında lokma varken konuşmamak.
- 6-Kimsenin yediğiyle ilgilenmemek.
- 7-Başını, vücudunu kaşımamak.
- 8-Ekmeği ısırıp yemeğe batırmamak.
- 9-Ağır söz söylememek ve kahkaha ile gülmemek.
- 10-Her yemeğe saygı gösterip, vakar ve yumuşaklık göstermek. (Acelecilikten sakınmak, yemeği zarif bir şekilde yemek)
- 11-Yemeğin artıklarını kendi önüne koymak.
- 12-Yemekten sonra ellerini yıkamak.

2.2. Su İçme ile İlgili Edepler

- 1-Bardağı iki eliyle tutmak.
- 2-Kanıncaya (?) kadar içmek. (Bu edepte bahsedilen kanıncaya kadar içmek günümüzde anladığımız şekilde kana kana içmek şeklinde değil, vücudun ihtiyacı kadar içmek şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.)
- 3-Üstüne dökmemek.

2.3. Konuşma ve Söz Söyleme ile İlgili Edepler

- 1-Ağzından tükürük saçılacak şekilde katı katı söz söylememek.
- 2-Kişiyile konuşurken çevreye bakmamak.
- 3-Hitap ederken "sen-ben" şeklinde konuşmamak.
- 4-Konuşurken el hareketi ile anlatmamak.

2.4. Kıyafet Giyme ile İlgili Edepler

- 1-Sağ yanından eğnine ala sağ yanından elini sokarak giymek.
- 2-İmâmesin otururken sarmamak.
- 3- Diz donunu (iç donu) ayakta giymemek.
- 4-Ayakkabısını sağ ayağından başlayarak giymek.
- 5-Ayakkabılarını çıkarırken sol ayağından başlayarak çıkarmak.

2.5. Evden Dışarıya Çıkmak ile İlgili Edepler

- 1-Evin eşiğinden dışarıya sol ayağını basarak çıkmak.

2-Dışarı güle güle çıkmamak.

3-Yukarıya bakmamak.

4-Allah'ın adını anarak çıkmak.

2.6. Yolda Yürüme ile İlgili Edepler

1-Sert sert yürümek.

2-Canlılara dikkat ederek yürümek onların üzerine basmamak.

3-Dört tarafa baka baka yürümek.

4-Taştan taşa atlamamak.

5-İrilmemek.

6-Kimsenin ardınca bakmamak.

7-Kendinden büyük olanın önünce yürümek.

8-Bir kişiyle giderken başka işle meşgul olup onu bekletmemek.

2.7. Mahallede Yürüme ile İlgili Edepler

1-İşi olmayan mahalleye gitmemek.

2-Karşıdan gelen kişiye yakın yürümek.

3-Baca, pencere ve açık kapılara bakmamak.

4-Çocuklara uymamak.

2.8. Pazarda Yürüme ile İlgili Edepler

1-İnsanlara omuzunu vurup yürümek.

2- Uzaktaki kişileri çağırılmak (yüksek sesle bağırıp insanları rahatsız etmemek).

3-Pazarda muhabbet edip kahkaha ile gülmek.

4-Yerlere tükürüp sümkürmemek.

5-Yürürken herhangi bir şey yiyip içmemek.

2.9. Hasta Ziyareti ile İlgili Edepler

1-İkinci namazından sonra ziyarete gitmemek.

2-Güler yüzle hastanın yanına gitmek.

3-Sol yanından dolanıp sağ yanına oturmak.

4-Çok oturmamak (ziyareti kısa tutmak).

5-Kişi için dua edip kalkmak.

2.10. 'Azaya Gitme ile İlgili Edepler

1-Tülbendin bozmamak ve yere vurmamak.

2-Elin göğsüne vurmamak.

- 3-“Azamallahü ecreke”⁴³ demek.
- 4- Çok ağlamamak.
- 5- “İnna lillahi ve innâ ileyhi râci’ün”⁴⁴ demek.
- 6-“Sabredin” diye öğüt vermek.

2.11. Kabir Ziyareti ile İlgili Edepler

- 1-Tekbir getirmek.
- 2 Fatiha ve Tekâsür surelerini okumak.
- 3-Mağrurane yürümek.
- 4-Tükürmemek, sümükürmemek.

3. Metnin Türk Kültürü Bakımından Önemi

Bektaşî tarikatı, etkili olduğu bölgelerde Türk kültürünü ve geleneklerini yaymıştır. Üzerinde çalıştığımız belge de Türk milletinin toplumsal karakteristiğini yansıtan davranış şekilleri bakımından değerlendirilmelidir. Buna göre, metinde yer alan edeplerin hemen hemen tamamının tarihi süreçte Türkler arasında geçerli olan gelenek ve edep kuralları ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bu başlık altında incelenen metinde yer alan edepler, Türk kültüründeki bazı görgü kuralları ile örnekleme yaparak karşılaştırılacaktır. Türklerin İslamiyet’e geçiş döneminde Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan ve Türk edebiyatında ideal insanın özelliklerini ortaya koyan ilk eserlerden olan *Kutadgu Bilig* ve konuyla ilgili başka eserler ile incelediğimiz Belge-1 ile birlikte değerlendirilecektir. Bu karşılaştırma, metnin Arnavutluk’ta yaşayan Bektaşîler tarafından hazırlanmış olmasıyla birlikte Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda ahlak ve kültür unsurlarının Bektaşîlik kanalıyla büyük bir yayılım gösterdiğini ortaya koymasına bakımından önemlidir.

İslami dönem Türk düşünce yaşamının en eski edebi örneklerinden biri olan *Kutadgu Bilig* adlı eser, kültürümüzün aynası gibidir ve pek çok toplumsal meseleyi konu edinir. Bu esere göre doğadaki düzenin temeli edeptir. Edep, bireyin doğayı bilmesi ve ona uygun şekilde davranarak yaşamını doğaya uyumlu şekilde sürdürebilmesidir. Böyle bir kişi hastalık, olumsuzluk ve kötülüklerden korunacaktır.⁴⁵ *Kutadgu Bilig*’de edebe dikkat etmenin öneminden bahsedilir ve

⁴³ “Allah sevabınızı arttırsın.”

⁴⁴ Bakara suresi 156. ayetinde geçmektedir. “...Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”

⁴⁵ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig*, Hz. Çetin Şan ve Serap Tuba Yurteser (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2006), 789-793.

her şeyin bir usulü adabı olduğu, edebe tam olarak uyanların yüzünün güleceği dile getirilir.⁴⁶ Eser yeme-içme, konuşma, bireysel ilişkiler, toplumsal yaşamdaki sorunların çözümü vb. konularda bilgi içerir.

Kutadgu Bilig'de yer alan yeme-içme ile ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar, incelediğimiz metin ile uyum göstermektedir. *Kutadgu Bilig*'de bireyin özellikle dost ve akrabalar tarafından düzenlenen yemek davetlerine ve ölü aşı gibi merasimlere katılması gerektiği⁴⁷ ve yemek esnasında edepli olması⁴⁸ açıkça tembihlenir. *Kutadgu Bilig*'de yeme-içme ilgili edep, yemeğe besmele ile başlamak, sağ elle yemek, kendi önünden alıp başkalarının önündeki yemeğe uzanmamak, obur gibi çok hızlı yemekten sakınıp çok da yavaş ve nazlı olmamak, yemeği ufak ufak bölüp ısırarak çiğnemek, yemek esnasında insanların huzurunu kaçırmamak, biri sorarsa cevap vermek, sözü uzatmamak olarak sıralanır.⁴⁹ Bu hususlar, incelenen *Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır* adlı eserdeki kimsenin önünden lokmasını almamak, yemek artıklarını kendi önüne koymak, yemeği çabuk yemek ve yemeğe saygı göstermek, ekmeğin lokmalarını küçük küçük kesmek, kimsenin yediğiyle ilgilenmemek, ağızda lokma varken konuşmamak maddeleri ile örtüşmektedir. Türk kültüründe, en yaygın oturma biçimi tek dizin üzerinde olacak şekilde oturmadır.⁵⁰ Özellikle yer sofrasında yemek yemenin yaygın olduğu dönemlerde sofrada bu şekilde oturulduğu bilinmektedir. İncelenen metinde de yemek sırasında tek diz üzerine oturulmasının uygun olduğu bildirilmiştir. Bunun da sağ dizi kaldırıp sol dizin üzerine oturulması şeklinde gerçekleştirilmesi tavsiye edilmiştir.

Kutadgu Bilig'de yemek konusunda ölçülü olmanın, sınırları korumanın önemine de değinilir ve boğazına düşkün kişi hayvana benzetilir.⁵¹ Yeme ve içme noktasında ölçülü olmanın gereği, yalnızca *Kutadgu Bilig*'de değil farklı kaynaklarda da karşımıza çıkar. Örneğin, *Hüsn-i Ahlak ve Merasim-i Teşrifat* adlı güzel ahlak ve görgü kuralı kitabında sağlıklı yaşamak isteyen kişilerin henüz çocukluk döneminden itibaren yemek hırsından uzak durması gerektiği, beden

⁴⁶ Arat, *Kutadgu Bilig*, 789.

⁴⁷ Arat, *Kutadgu Bilig*, 785.

⁴⁸ Arat, *Kutadgu Bilig*, 717-718.

⁴⁹ Arat, *Kutadgu Bilig*, 717,787-789.

⁵⁰ Aysun Dursun, *Türk Halk Hukuku*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016), 211.

⁵¹ Arat, *Kutadgu Bilig*, 813.

ihtiyacına yetecek ölçüde yemenin önemi vurgulanır.⁵² Bu yeme biçimi, incelediğimiz eserdeki yemek yeme ile ilgili genel kurallarla örtüşmektedir. Yine güzel ahlakı konu edinen *Tariku'l-Edeb* adlı eserde de ekmeği ısırp yemeğe dokundurmak ya da bandırmanın, yemek yiyenin ağzına bakıp nasıl yediğiyle ilgilenmenin⁵³ Türk kültüründe olumsuz olarak nitelendirilen davranışlardan olduğu bildirilmiştir. Yemekten sonra el yıkamak ise olumlu davranışlardan biri olarak değerlendirilir.⁵⁴ Bu durumlar da Belge-1'de yer alan edeplerle ortaktır.

Belge-1'de yer alan yürüme ile ilgili edepler de kültürümüzle paraleldir. Kültürümüzde yolda gürültülü şekilde yürümek, yürürken çevreye rahatsızlık vermek, göze hâkim olamayıp bakılmaması gereken yerlere bakmak uygun görülmemektedir. Metinde, yolda yürüme ile ilgili edeplerden beşincisi “irilmemek”tir. İrilmemek ifadesi burada, böbürlenerek, üstünlük taslayarak mağrur bir şekilde yürümeyi ifade eder. *Kutadgu Bilig*'de de kabadayı, kibirli ve mağrur kişilerin hoş karşılanmadığı ve bu kişilerin de sonunda öleceği dile getirilir.⁵⁵ Belge-1'de ayrıca kişinin kendinden büyük olanın önünde yürümemesi gerektiği hususu da kültürümüzle paralel bir davranıştır. Kültürümüzde de yürüme esnasında ölçülü ve terbiyeli olunması, yaşça ve makamca büyük kişilere yol verilmesi ve onlardan bir miktar geride kalacak şekilde yürünmesi⁵⁶ tembihlenir. Türk gelenek ve değerlerine göre bir kişi yürüdüğü esnada yavaş olmalı, arkasına ya da başkalarının evine bakmamalı, yola bakarak yürümelidir. Sokakta bağırarak, önündekileri, özellikle de yaş ve mertebe bakımından kendinden büyükleri ezerek ileri geçmek edep dışı davranışlar olarak kabul edilir.⁵⁷ Bu değerler ele aldığımız metinde de bildirilmiştir. Yürüme ile ilgili edeplerden olan kibirli ve mağrur yürümek eylemi, kabir ziyaretinde de geçerlidir. Kişi kabir ziyareti sırasında alçak gönlü davranmalı, her canlının ölümü tadacağına bilincinde olarak kabirde yatanlar karşısında tevazu sahibi bir hale bürünmelidir.

Ses tonunun kullanılması ve konuşma sırasındaki hâl ve tavırlar hem kişinin kültürel seviyesini belirleyen hem de karşısındaki ile ilişkisinin ne durumda olduğunu, ona karşı olan duygu ve düşüncelerini ortaya koyan bir işarettir. Bireyin karakteristik özelliklerini ve toplum bünyesindeki konumunu ortaya koyan konuşma faaliyeti de

⁵² Yusuf Gökkaplan, *Karamanlıca Güzel Ahlak ve Görgü Kuralları Kitabı-Hüsn-i Ahlak ve Merasim-i Teşrifat* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2023), 111.

⁵³ Halil Çeçen, “Tariku'l-Edeb'de Değerler Eğitimi”, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi* 6/11 (2017): 31.

⁵⁴ Çeçen, *Tariku'l-Edeb'de Değerler Eğitimi*, 30.

⁵⁵ Arat, *Kutadgu Bilig*, 823.

⁵⁶ Gökkaplan, *Kitabı-Hüsn-i Ahlak ve Merasim-i Teşrifat*, 165, 169.

⁵⁷ Çeçen, *Tariku'l-Edeb'de Değerler Eğitimi*, 31-32.

Bektaşî tarikatında belirli şekillerde kalıplaştırılmıştır. Belge-1’de konuşurken ağızdan tükürük saçacak şekilde kaba konuşmak, konuşulan kişinin yüzüne bakmadan hitap etmek, senli benli konuşup mesafeyi korumamak, uzaktaki birine seslenirken bağırarak hitap etmek, Pazar yeri gibi kalabalık ortamlarda boş boş konuşup kahkaha ile gülmek edepsizlik olarak nitelendirilmiştir. Bektaşî tarikatında olduğu gibi genel olarak Türk kültüründe de konuşma eylemi çeşitli davranış kalıplarıyla sınırlandırılmıştır. Türk kültürünün kaynaklarından olan ve erkânnamelerle büyük benzerlikler içeren fütüvvetnamelerde de konu ile ilgili tavsiye niteliğindeki esaslar bildirilir. Sözgelimi, *Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnamesi*’nde özellikle tarikat bünyesinde topluma önderlik edecek olan kişilerin buldukları konuda edeple oturup edeple davranması, kahkaha ile gülmemesi, yola aykırı söz ve davranışlardan kaçınması, tatlı sözlerle halka hitap etmesi önerilir.⁵⁸ *Kutadgu Bilig*’de kişinin özellikle toplum içerisinde ve mevki olarak yüksek insanların arasında gereksiz ve boş konuşmalarla gördüğü ve duyduğu her şeyi dile getirmemesi, zevzek olmaması, tatlı söz söylemesi, sohbet esnasında gözüne ve nefesine hâkim olup muhatabından başka yere bakmaması, yalan, dedikodu ve kibirli konuşmalardan uzak durması; gammazlık etmemesi, gürültüyle boğazını temizlememesi, tükürmemesi, yüksek sesle kahkaha atmaması, konuşmanın yanı sıra dinlemeye de önem vermesi gerektiği açıkça belirtilmiştir.⁵⁹ Bu metinlerde yer alan konuşma adabı konusundaki uyarı ve edepler tamamen paraleldir.

İncelenen yazmada bir başka nokta da hasta ziyareti esnasındaki davranışlara dairdir. Buna göre kişinin hasta ziyaretine ikindi vaktinden sonra gitmemesi, ziyaret sırasında güler yüzlü olması, hastanın sağına oturması, çok oturmayarak dua edip kalkması beklenmektedir. Bu davranışlar da Türk kültürü ile paralellik göstermektedir. Yazmada geçen “İkinci namazından sonra ziyarete gitmemek” ifadesi ile ziyaretin gün içerisinde uygunsuz vakitlerde gerçekleştirilmemesi gerektiği düşünülebilir. Çok oturmamak ifadesi ile ise hastanın özel durumundan dolayı uzun ziyaretlerden rahatsızlık duyabileceği için ziyareti vakitlice sonlandırmak gerektiği ortaya konulmaktadır. Ziyaret süresini kısa tutmak gerektiği gibi edepler hem Türk kültüründe hem de İslam inanışlarında ortaktır.

Yazmada “Azaya gitme ile ilgili edepler” başlığı altında sıralanan edepler kişinin ölüm sonrasında taziye verirken nasıl davranması gerektiği ile ilgilidir. Buna göre kişi bu tür bir olay sonrasında taziye

⁵⁸ M. Fatih Köksal - Bünyamin Ayçiçeği, *İki Fütüvvetnâme- Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnâmesi, Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi* (Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2020), 110-111.

⁵⁹ Arat, *Kutadgu Bilig*, 713-715, 879, 1087.

sırasında daha ziyade sabırlı ve sakin davranışlar sergilemeli, ölçülü davranmalıdır. İncelenen yazmada konu ile ilgili belirtilen edepler (çok ağlamamak, elini göğsüne vurmamak, sabır öğütlemek) bunun bir göstergesidir. Bu davranışların özellikle eski Türk kültürü ile farklılık arz ettiği söylenebilir. Yazılı ve sözlü pek çok kaynakta eski Türk kültüründe ölüm sonrası uygulamalarda ölünün ardından duyulan yoğun acı sonucu abartılı yas davranışları sergilendiği bilinmektedir. Hatta bununla ilgili bazı davranışlar kalıplaşarak bir gelenek halini almıştır. Buna göre yas sürecinde yüksek sesle ağıt yakma, yüz tırnaklama ve yırtma, saç yolma gibi davranışlar beklenen davranışlardır.⁶⁰ Yazmada ele alınan söz konusu edepler bu davranış kalıpları ile tezat oluşturmaktadır.

4. Metin Farklılıkları

Üzerinde çalıştığımız metnin *Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi* ve *Burgazi Fütüvvetnamesi* ile büyük benzerlikleri vardır. Metin, *Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi* ile daha büyük benzerlikler göstermektedir. Zamandizimine baktığımızda *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nin bazı yerlerine ekleme yapıp bazı yerlerinin çıkarılmasıyla eldeki metinlerin üretildiği anlaşılmaktadır.

Karşılaştırdığımız metinlerin edeplerle ilgili giriş kısımlarında *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nin zamanla genişletildiği ve ek bilgilerle desteklendiği gözlenmiştir. *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nde bir hadis ve Mevlana'dan bir alıntıyla konuya giriş yapılmıştır. *Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi*'nde konuya giriş kısmı *Burgazi Fütüvvetnamesi*'ne göre hayli zengindir. Üzerinde çalıştığımız metin ise *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nden daha geniş, *Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi*'nden daha azdır. Her üç metinde de Mevlana'ya ait bir rubaiye yer verilmiştir.

Söz konusu çalışmaların tamamında edeplerle ilgili kısımlar çok büyük oranda birbirine benzemektedir. Üç yazma eserde yer verilen edeplerin içeriğinde ve sıralamasında kimi ufak farklılıklar gözlenmiştir. Bu benzerlikler ve farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	<i>Fütüvvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır</i> (1 Şubat 1897)	<i>Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi</i> (15. yy)	<i>Burgazi Fütüvvetnamesi</i> (13. yy)
--	--	---	---

⁶⁰ Özlem Özdemir, "Kazak Türklerinin Destanlarında Geçiş Dönemlerine Bağlı İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/45 (2021), 43-44.

Yemek yeme ile ilgili edepler	1- Sağ dizin diküb sol dizi üzerine (بامبرتع) otursa tecviz itmişler amma diz çökmed hod makbuldür.	1- Sağ dizin diküp sol dizi üzerine otura, ve murabba' otura. -tecviz itmişler; diz çökmek hod makbuldür.	1- Sağ dizin yukarı dike, sol dizin aşağı koya, otura.
	2- Lokma(yı) küçük kese kimsenin önünden almaya	2- Lokmayı kiçi kese, - kimse öninden almaya.	2- Lokmayı çeğneyicek evvel sağ yanıbirle çeyneye.
	3- Ağzına lokma(yı) koydukda evvel sağ yanıyla çiğneye	3- Ağzına koydukda lokmayı evvel sağ - yanıyla çeyneye.	3- Lokmayı kiçi kese
	4- Tiz yiye dökmeye bulaşdırmaya damlatmaya.	4- Tiz yiye, dökmeye, bulaşdırmaya, damlatmaya.	4- Temiz yiye, ya'ni iki elin bulaşdırmaya ve dökmeye
	5- Lokma ağzında iken söz geleceği(?) Eylemeye.	5- Lokma ağzındayiken söz kelecı eylemeye.	5- Honı ağzındayiken hiç söz kelecı eylemeye. Eger ol söz gevher dahı olursa söylemeye
	6- Kimsenin lokmasını gözetmeye.	6- Kimsenün lokmasını - gözetmeye,	6- Hiç kimsenin yidiği lokmayı gözetmeye
	7- Başın gövdesin kaşımaya.	7-Başın, gevdesin kaşımaya, taam yiyici çevreye çevre - bakmaya.	7- Başını kaşımaya, ya gövdesin dahı ve çevreye yana bakmaya
	8- Etmeği ısırub aşaya batırmaya	8- Etmeği ısırub aşaya banmaya.	8- Etmeği ısırub aşaya bırakmaya
	9- Katı katı söylemeye ve kakhâ ile gülmeye.	9-Katı-katı söylemeye ve kakhahayıla gülmeye.	9- Ve gülmeye, sözün arkun söyleye
	10- Her ta'ama izzet idüb te'ennî eyleye.	10- Her taama izzet idüp, - teenniyle yiye.	10- Tekellûf ve izzet birle yiye
	11- Şol nesne ki yabana atılacaktır(?) Kab gibi anı kendi önüne koya.	11- Şol nesne ki yabana birağacaktır, sügük gibi, - kap gibi, anı kendü önüne kaya.	11-Şol nesne kim yabana bağuracaktır, süngük gibi ve buna benzer ne varısa kendü önüne koya
	12- Ta'amdandan sonra ellerin yuya.	12- Taamdandan sonra elin yuya ve sile.	12- Taamdandan sonra elinn yuya ve sile.
Su içme ile ilgili edepler	1- Bardağı iki eliyle tuta	1- Bardağı- iki eliyle duta.	1- İki eliyle tuta,
	2- Kanınca içe	2- Kekince içe.	2- kekince içe, ya'ni dinlenü dinlenü
	3- Üstüne dökmeye	3- Üstüne dökmeye.	3- Üstüne dökmeye.

Konuşma ve söz söyleme ile ilgili edepler	1- Katı katı söylemeye ağzı yarı saçılmaya	1- Katı-katı söylemeye kim ağzı yarı saçılmaya.	1- Katı söylemeye kim ağzından yarı sıçramaya
	2- Âdemle söyleşirken çevre çevre bakmaya	2- Ademile söyleşürken çevre - çevre bakmaya.	2- Bir kişiyle söyleşürken çevre yana bakmaya
	3- Sen ben deyü söylemeye	3- Sen-ben diyü söylemeye, siz-biz diyü lütf ile söyleye.	3- Sen ben diyü söylemeye, siz biz diye
	4- Eliyle söylemeye.	4- Eliyle söylemeye.	4- Eliyle söylemeye.
Kıyafet giyme ile ilgili edepler	1- Sağ yanından eğnine ala sağ yenin elin soka	1-Sağ yanından eğnine ala, sağ yinine elin soka.	1- Sağ yanından eğnine ala
	2- İmâmesin otururken sarmaya	2- İmamesin otururken sarmaya.	2- İkinci, sağ yanın soka, andan sol yanın soka
	3- Diz donun ayakda dururken giymeye	3- Diz donın uru-dururken geymeye.	3- Dülbendin otururken sarmaya
	4- Pabuçların giyicek evvel sağ ayağına giye	4- Başmağın gevicek evvel sağ ayağına giye.	4- Diz donın uru(duru)rken geymeye
	5- Pabuçların çıkarın-cak evvel sol ayağın çıkara	5- Başmağın – çıkarı-cak evvel sol ayağın çıkara.	5- Evvel sağ ayağı paşmağın geye, çıkarı-cak sol ayağın çıkara
Evden dışarıya çıkmak ile ilgili edepler	1- Eşiğinden taşra sol ayağın basa	1- İşikden daşra sol ayağın basa.	1- Eşikden daşra sol ayağın
	2- Güle güle çıkmaya	2- Güle-güle çıkmaya.	2- Güle güle çıkmaya
	3- Yukarıya bakmaya tekebbürlükdür	3- Yukarı bakmaya, tekebbürlükdür.	3-Kaygu kaygu (kakı-yu kakıyu) çıkmaya
	4- Tanrı adın iderken çıka	4- Tanğrı adın aydı-çıka.	4- Yukarı bakmaya, ya'ni tekebbürlükdür, Tanğrı adın ana.
Yolda yürüme ile ilgili	1- Katı katı yürümeye	1- Katı-katı yürümeye.	1- Kati kati yürümeye
	2- Kanvarcıkları gözede basmaya	2- Canavarcukları gözede, basmaya.	2- Gözede, canavarcuklara basmaya
	3- Dört yana baka baka gitmeye	3- Dört yana baka-baka gitmeye.	3- Dört yana baka baka yürüye

	4- Taşdan taşa seğırtmeye	4- Taşdan taşa seğırtmeye.	4- Taştan taşa seğırtmeye
	5- Ayrılmaya	5- Irlamaya.	5- Yoldan ırlmaya
	6- Kimsenin ardınca bakmaya	6- Kimsenün ardınca bakmaya.	6- Kimsenün ardunca bakmaya.
	7- Kendiden ulu olanın önünce yürümeye	7- Kendüden - ulunun önünce yürümeye.	7- Kendüden ulunun onünce gitmeye
	8- Bir kişiyle giderken bir işe meşgul anı bekletmeye	8- Bir kişiyle giderken - bir işe meşgul olup anı muntazır kılmaya.	8- Bir kişiyle giderken bir işe meşgul olmaya anı muntazar eyleyüb
Mahallede yürüme ile ilgili edepler	1- İşi olmadık mahallede yürümeye	1- İşi olmadık mahallede yürümeye.	1- İşi olmadığı mahallede varmaya
	2- Karşudan gelen kişiye yakın yürümeye	2- Karşudan - gelen kişiye yakın yürümeye.	2- Karşudan gelen kişiye yakın yürümeye
	3- Bacalara ve pencerelere ve açık kapulara bakmaya	3- Bacalara ve pencerelere, - açık kapulara bakmaya.	3- Bacalara ve pencerelere ve açık kapulara bakmaya
	4- Oğlancıklara uyma	4-Oğlancuklara uymaya	4-Oğlancıklara uymaya
Pazarda yürüme ile ilgili edepler	1- Omuzunu kimseye urmaya ya'ni ilişmeye	1- Omuzunu kimseye urmaya, ya'ni ilişmeye.	1- Omuzunu kimseye urmaya, yani (itişmeye)
	2- Iraktaki kişileri çağırılmaya	2- Irakdağı kişilere çağırılmaya.	2- İştirmeyen irakdağı kişilere çağırılmaya
	3- Pazarda laf itmeye kahkahâ ile gülmeye	3- Bazarda -lağ itmeye, kahkahayıla gülmeye.	3- Bazarda (katı) gülmeye, (dahı) lağ itmeye
	4- Tükürmeye süm-kürmeye	4- Tükürmeye, süm-kürmeye.	4- Tükürmeye, süm-kürmeye
	5- Yürürken nesne yimeye içmeye	5- Nesne yimeye, içmeye, yürürken.	5- Yimeye, içmeye
Hasta ziyareti ile ilgili edepler	1- İkinci namazından sonra varmaya	1- İkündü namazından sonra varmaya.	1- İkündü namazın-dan sonra varmaya
	2- Güler yüzle gire	2- Güler yüz ile gire.	2- Güle güle gire
	3- Sol yanından dolana sağ yanına otura	3- Sol yanından dolana, sağ yanına - otura.	3- Sol yanından dolana, sağ yanına otura
	4- Çok oturmaya	4- Çok oturmaya.	4- Çok oturmaya

	5- Du'â kılub kalka	5- Dua kılup kalka.	5- Fatiha okuya, tiz kalka.
Azaya gitme ile ilgili edepler	1- Dülbindin bozmaya ve yere urmaya	1- Dülbindin bozmaya ve yire- urmaya.	1- Dülbindin yire urmaya
	2- Elin göğsüne urmaya	2- Elin göğsine urmaya.	2- Elin göğsine vurmaya.
	3- °Azamallahü ecreke diye	3- Azzamallahu ecreke diye.	3- °Azamallahü ecreke diye
	4- Çok ağlamaya	4- Çok ağlamaya.	4- Çok ağlamaya
	5- İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci°ün diye	5- İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci°ün diye	5- İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci°ün diye
	6- Sabr idin diye öğüt vire	6- Sabridün diye, öğüt vire.	6- Sabr kılun diye, öğüt vire.
Kabir ziyareti ile ilgili edepler	1- Tekbir getüre	1- Tekbir getüre, Fatiha okuya ve Elhakümüttekasür suresin okuya	1- Tekbir getüre, andan Fatiha okuya
	2- Fâtiha ve elhakimüt'tekâsür surelerin okuya	2- Arkun-arkun yürüye, tekebbürane yürümeye	2- Arkun arkun yürüye, tekebbürane yürümeye
	3- Yâb yâb yürüye ya'ni tekebbürâne yürümeye	3- Tükürmeye ve süm-kürmeye	3- Tükürmeye ve süm-kürmeye
	4- Tükürmeye süm-kürmeye	4- [Metinde dört edep dese de üç tane sayılmıştır]	4- İrlamaya, Tanrı adın (zikrede)

Tablo 1: *Fütüvvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan Çıkarılmıştır, Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybi Fütüvvetnamesi ve Burgazi Fütüvvetnamesi Metinlerinin İçerik Bakımından Karşılaştırılması*

Sonuç

Edebe riayet etmek Bektaşî tarikatında çok önemli bulunmuştur. İncelenen metnin Türk kültürüyle, gelenek ve edepleriyle ve bunların Türk edebiyatına yansımalarıyla büyük oranda uyumlu olduğu da açıktır. Bu durum, çalışmamızda farklı eserlerde yer alan kültür özelliklerimizin karşılaştırılması yoluyla ortaya konulmuştur. Bu metin, kültürümüzün Bektaşîlik yoluyla ulaştığı Balkanlardaki bir süreği olarak kabul edilebilir. Zira yazmanın Arnavutluk menşeli olduğu düşünüldüğünde kültürümüzün temel taşlarından olan edep anlayışının Türklerin hâkim olduğu bütün coğrafyalarda benzer şekillerde yer aldığı bu yazma ile yeniden hatırlanacaktır.

Bektaşilik ile ilgili yazılmış eserlerin içerisinde pek çok farklı konu yer alabilmektedir. Bektaşiliğin daha iyi anlaşılabilmesi ve köklerinin ortaya konulabilmesi, Bektaşilikle ilgili hazırlanmış olan eserlerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmesi açısından Bektaşilik ile ilgili yazılı kaynakların günümüz Türkçesine aktarılması son derece önemlidir. Bu çalışmada yer alan edeplerin ayet ve hadisler bağlamında değerlendirmesi makalenin hacmini aşacağından bu konunun ayrı bir çalışmada ele alınmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Yaptığımız çalışmada bir Bektaşi erkânname içeriğinde yer alan edeplerle ilgili bölümün fütüvvetnâmelerden alındığı tespit edilmiştir. Fütüvvetnâmeler ile Bektaşi erkânnameleri arasındaki benzerlikler konusunda pek çok çalışma vardır. Edepler ile ilgili hususların da fütüvvetnâmelerde yer alan edepler ile neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Müstensih zaten *Fütüvvetname-i Şah-ı Merdan'dan çıkarılmıştır* ifadesi ile bu edepleri fütüvvetnâmeden aldığını ifade etmektedir.

Metni yazan müstensihin zaman zaman yazım hataları yaptığı gözlenmiştir. Örneğin edeplerin sayısı başlangıçta 704 olarak verilmiş iken daha sonra bu sayının 740 olarak yazıldığı görülmektedir. Bu hataların, ifadelerin birbirine benzemesi dolayısıyla dikkatsizlikten kaynaklandığı düşünülmektedir. Doğrusu, diğer fütüvvetname-lere göre 740 edeptir.

Karşılaştırmasını yapmış olduğumuz yazmaların ifade farklılıkları, zaman içerisinde dilde meydana gelen değişimleri izleyebilmek açısından önemlidir. Arnavutluk'taki erkânname içeriğinde yer alan bilgilerin çok daha sonra kaleme alınmış olması ve farklı bir coğrafyada olması dolayısıyla, o yörede bulunan halkın anlayacağı şekilde yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Zaman içerisindeki değişimler veya bölgesel farklılıklar dolayısıyla küçük bazı kelime değişimleri söz konusu olsa da esas metinde yer alan hususların içerik olarak aynen muhafaza edilmiş olduğu açıktır. Bu durum aynı zamanda Bektaşi tarikatının kültürel birikimin gelecek kuşaklara aktarılmasında çok güçlü bir yapısının olduğunu da göstermektedir.

Erkânnamenin içerisinde gerek Gölpınarlı'nın neşrettiği nüshada gerekse değerlendirmesini yaptığımız yazmanın ilgili bölümünde, sayılan edeplerin tamamının yazılmamış olduğu görülmektedir. Diğer neşirlerde ise sayılan edeplerin tamamı yazılmıştır. Dolayısıyla müstensihin bu bilgileri eksik bir nüshadan istinsah etmiş olduğu da düşünülebilir.

Kaynakça

- Altı, Aziz. "Balkanlarda Bektaşilik". *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Birlikte Yaşama Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, (ed. Özlem Özdemir), Eskişehir: Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayını, 2022, s. 261-287.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. Hz. Çetin Şan ve Serap Tuba Yurteser, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2006.
- Arsal, Orhan. *Kitâb-ı Fütüvvet (Radavi ? Transkripsiyon-İnceleme-İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Belge-1: B-279-112 Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Çağrı, Mustafa. "Edeb", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1996.
- Çeçen, Halil. "Tariku'l-Edeb'de Değerler Eğitimi". *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi* 6/11 (2017): 22-33.
- Dursun, Aysun. *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Gökçe, İsmail. *Yahya B. Halil Çoban Birgivi Fütüvvetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019.
- Gökkaplan, Yusuf. *Karamanlıca Güzel Ahlak ve Görgü Kuralları Kitabı Hüsn-i Ahlak ve Merasim-i Teşrifat*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2023.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 (1950): 6-354.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Burgâzi ve Fütüvvet-Nâme'si". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953): 75-153.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955): 73-126.
- Gümüşoğlu, Dursun. "Bektaşiler Açısından Bektaşilik Nedir?". *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 28-33.
- Hasmuça, Fredinant. "Arnavutluk Bektaşiliği". *Türkiye Diyanet Vakfı IV. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Y.y., 2018, 33-76.

- Hatıpler Çibik, Tuba ve Umaroğulları, Filiz. “Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/1 (2017): 458-481.
- Kaya, Doğan. *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Cilt 8, Ankara: Ardıç Yayınları, 2010.
- Özdemir, Ali Rıza. “Alevi-Bektaşi Yolunda Anlam ve Özellikleriyle “Erkân” Kavramı”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* XIX/37 (2021): 111-130.
- Özdemir, Özlem. “Kazak Türklerinin Destanlarında Geçiş Dönemlerine Bağlı İnanış ve Uygulamalar”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/45 (2021): 23-47.
- Özdemir, Özlem ve Özdemir, Ali Rıza. Babagân Bektaşiliğinin Kolektif Belleği: Erkânameler ve Türkiye’deki Neşri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022): 72-90.
- Pala, Ayhan. *Burgazî Fütüvvetnâmesi Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1983.
- Pala, Ayhan. “Türk kültür tarihinin bir kaynağı olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 44 (2007): 183-237.
- Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *XIII-XVI Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *Seyyid Hüseyin İbn Seyyid Gaybi Şerhu Hutbeti’l Beyan*. Fakülte Isparta: Kitabevi, 2004.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı*. İstanbul: Frida Yayınları, 2012.
- Saygı, Hakkı. *Türklerin Balkanlara Geçışı ve Alevi-Bektaşi Zümreler*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2013.
- Soyyer, Ahmet Yılmaz. *Hünkâr: Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*. İstanbul: Post Yayınları, 2019.
- Şeker, Mehmet. *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri*, Seyyid Hüseyin el-Gaybî’nin “Muhatasar Fütüvvetnâme”si, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektaşi Erkânamelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2008.

- Teber, Ömer Faruk. "Balkanlarda Babagân Bektaşiliği ve Bektaşi Erenleri". *Balkanlar ve İslam-Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat*. Ensar Neşriyat, İstanbul 2020.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Tunç Yaşar, Fatma. "Adâb-ı Mu'âşeret". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. Ek 1, 34-36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Turan, Fatma Ahsen. "Arnavutluk'taki Bektaşi Tekkeleri". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Orhan Kurtoğlu ve Ayşe Çamkara Erginer. yy, Ankara 2018.
- Uludağ, Süleyman. "Tasavvuf". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10: 414-415. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Yeğin, Abdullah. *Osmanlıca-Türkçe Lügât*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1978.
- Yıldırım, Rıza. *Menâkıb-ı Evliya (Buyruk): Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Kaan. *Burgâzi Fütüvvetnâme Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006.
- Yılmaz, Kaan. "Burgazi Fütüvvetnâmesi'nin Travnik Nüshası Üzerine Notlar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* VIII/3 (2019): 1313-1336.

Ekler

Ek 1: Metnin Çeviri Yazısı

Fütüvvet-nâme-i şâh-ı merdândan çıkarılmışdır.

5-Fasıl Ey 'azîz edeb 'âleminde dahî vâcib var mü'ekked var

lâzım var müstehab var ehassının teklifi özüne ve

'ammenin (?) keennehu ehassına lâzımdır ki elli dört farzı

ve yetmiş iki şartı ve yedi yüz dört adâbı beyân ide-

vüz. Tafsiliyle tâ ol yüz yigirmi dört adâbı ri'âyet

10-idenler yüz yigirmi dört bin peygamber sevabından mahrûm olmayalar

2184

İnşae Allahü Te'âla. Amma mezkûr elli dört farzı ve

yetmiş iki şartı ve yedi yüz kırk adâbı tafsîl idersek

söz tavil olur ve bu muhtasar ana tâkat getüremez.

Amma ol yüz yigirmi dört adâbın on ikisi ta'âm

5-yemekdedir. Üçü sû içmektedir. Dördü söz söylemekde-

dir. Beşi don giymektedir. Dördü evden çıkmaktadır.

Sekizi yol yürümektedir. Dördü mahallede yürümektedir.

Beşi pazarda yürümektedir. Üçü nesne satun

almaktadır. Üçü eve nesne getürmektedir. Üçü

konaklığa varmaktadır. Beşi begler katına varmaktadır.

Üçü teferrüce varmaktadır. Üçü âdem çağırmağa var-

maktadır. Altısı hamama varmaktadır. Onu su dökmekde-

dir. Beşi hasta sormağa varmakta altısı gazâyâ

5-varmaktadır. Dördü makbereye varmaktadır. Dördü

döşekde yatmaktadır. Üçü döşekden kalkmakta-

dır. İki bardağa su koymaktadır. İki pâbûş

çevirmektedir. Üçü mescide girmektedir. Üçü mescidde

oturmaktadır. Üçü mescidden çıkmaktadır.

10-Temâm yüz yigirmi dört edebdir. Biri eksik olsa

2185

edepsizlikdir. Pes. Yüz yigirmi dört edebi taleb itmek

vâcibdir. Netekim ana bir bu mahalde bir rubâ'i buyurmuşdur.
Eğerçe

bir rubâ'idir amma nice remz ve nice nasihatdir. Rubâ'i *her kes
ki edeb taleb nekuned ber bisât-ı şeref taleb ne kuned*

5-*edeb âmûz gerhemi hâhi tâ zamana tura edeb ne kuned*

İmdi çün bu yüz yigirmi dört edeb taksimle ne

mahallerde isti'mâl olunurmuş 'ale't-tertib beyân olun-

du. Gerekdir kim ne fi'illerdedir anı dahî beyân idelim. Tâ kim

müşkül kalmaya. Evvel ol on iki edeb ki ta'âm yimekte-

10- dir. 1 sağ dizin diküb sol dizi üzerine (بامبرنع)

otursa tecviz itmişler amma diz çökmed hod makbuldür.

2 lokma(yı) küçük kese kimsenin önünden almaya 3 ağzına

lokma(yı) koydukda evvel sağ yanıyla çiğneye 4 tiz yiye

dökmeye bulaştırmaya damlatmaya. 5 lokma ağzında iken

5-söz geleceği(?) eylemeye. 6 kimsenin lokmasını gözetmeye. 7 Ba-
şın

gövdesin kaşımaya. 8 Etmeği ısırub aşā batırmaya

9 katı katı söylemeye ve kahkâ ile gülmeye. 10 her ta'âma

izzet idüb te'enni eyleye. 11 Şol nesne ki yabana

atılacaktır(?) kab gibi anı kendi önüne koya. 12 Ta'âm-

10-dan sonra ellerin yuya. Amma ol üç edeb ki su

2186

içmekdedir. 1 bardağı iki eliyle tuta 2- Kanınca içe

3 üstüne dökmeye amma ol dört edeb ki söz söyle-

mekdedir. 1 katı katı söylemeye ağzı yarı saçılmaya

2 âdemle söyleşirken çevre çevre bakmaya 3 sen

5-ben deyü söylemeye 4 eliyle söylemeye. Amma ol beş

edeb ki don giymekdedir. 1 sağ yanından eġnine ala

sağ yenin elin soka 2 'imâmesin otururken

sarmaya 3 diz donun ayakda dururken giymeye 4 pabuçla-

rın giyicek evvel sağ ayağına giye 5 pabuçların çıkarın-

cak evvel sol ayağın çıkara amma ol dört edeb ki

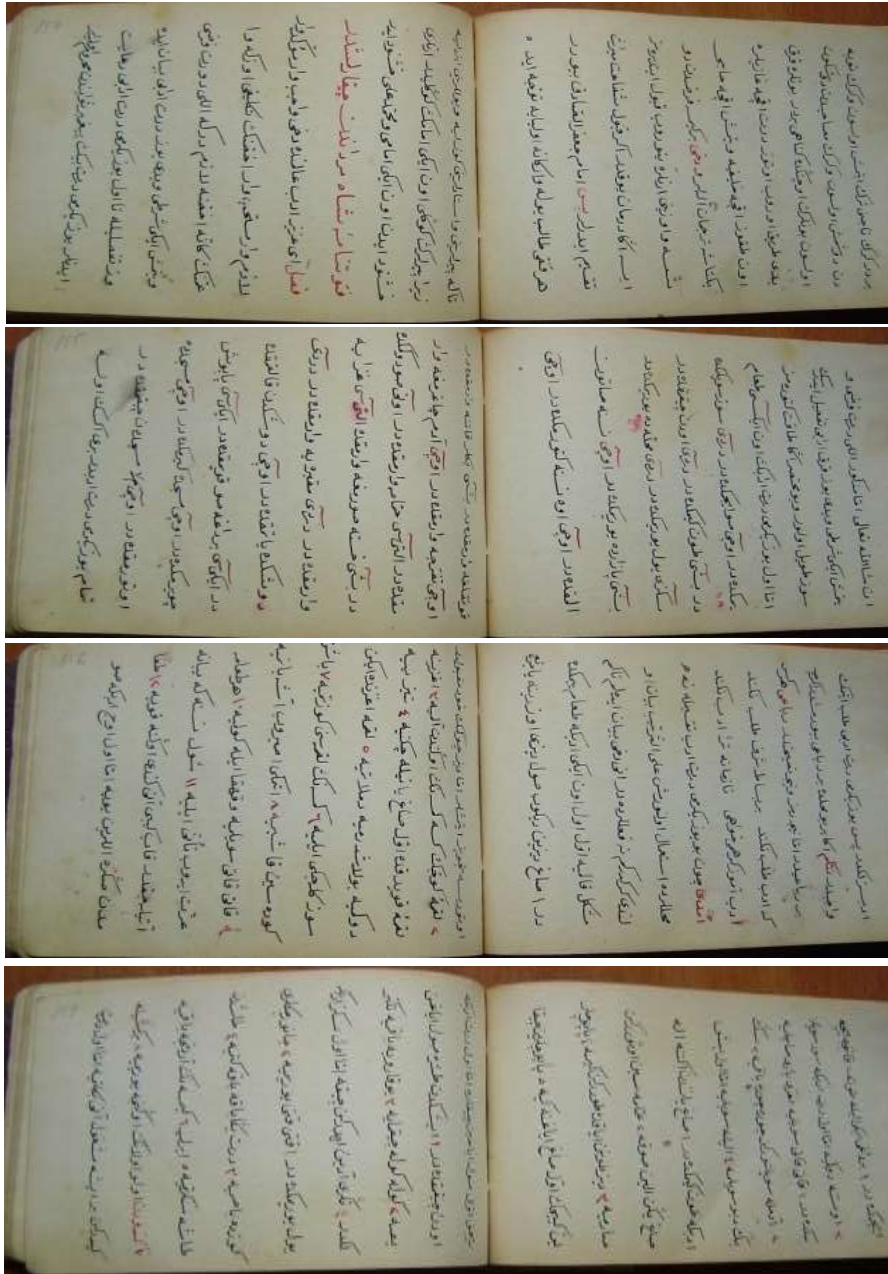
Evden çıkmaktadır. 1 eşiginden taşra sol ayağın
basa 2 güle güle çıkmaya 3 yukarıya bakmaya tekebbür-
lükdür 4 Tanrı adın iderken çıka amma ol sekiz edeb ki
5-yol yürümektedir. 1 katı katı yürümeye 2 canvarcıkları
gözede basmaya 3 dört yana baka baka gitmeye 4 taşdan
taşa seğırtmeye 5 Ayrılmaya 6 kimsenin ardınca bakmaya
7 kendiden ulu olanın önünce yürümeye 8 bir kişiyle
giderken bir işe meşgul anı bekletmeye amma ol dört

2187

edeb ki mahallede yürümektedir. 1 işi olmadık mahalleye
yürümeye 2 karşıdan gelen kişi yakın yürümeye
3-bacalara ve pencerelere ve açık kapulara bakmaya 4 oğlancık-
lara
uyuma amma ol beş edeb ki pazarda yürümektedir. 1 Omu-
5-zunu kimseye urmaya ya'ni ilişmeye 2 Irakta-
ki kişileri çağırmaya 3 Pazarda laf itmeye kahkahâ ile
gülmeye 4 tükürmeye sümkürmeye 5 yürürken nesne
yimeye içmeye amma ol beş edeb ki hasta halin sormakda-
dır. 1 İkinci namazından sonra varmaya 2 güler yüzle

gire 3 sol yanından dolana sağ yanına otura
4 çok oturmaya 5 du'â kılub kalka amma ol altı
edeb ki gazâya varmaktadır. 1 dülbendin bozmaya ve yere
urmaya 2 elin göğsüne urmaya 3 °azamallahü ecreke
5-diye 4 çok ağlamaya 5 İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci°ün
diye 6 sabr idin diye öğüt vire amma ol dört
edeb ki makbereye varmaktadır 1 tekbîr getüre 2 Fâtiha
ve elhakimü't-tekâsür surelerin okuya 3 yâb yâb yürüye
ya'ni tekebbürâne yürümeye 4 tükürmeye sümkürmeye
10-ve's-selâm

Ek 2: Original Metin

Extended Summary

The Arabic word for decency (adab) is used in dictionaries to describe traits like grace, delicacy, and upright morals. It is remarkable that the idea of decency, which was translated from Arabic to Turkish and then given Turkish cultural aspects, has taken on a significant role in our culture. Since the Bektashi path is a potent force in both our religious and cultural lives, it is natural that richness formed around the idea of decency will find a home there.

In Bektashism, accumulated theological, mystical, and cultural knowledge was preserved in manuscripts and passed on to next generations. It is true that the Babagan branch of Bektashism was pervasive throughout history, particularly in the Balkan region. Through the lodges they founded, members of the Bektashi path made sure that Turkish and Islamic culture was well-established in the Balkans, particularly in Albania. The manners and customs associated with the path, as well as its beliefs and traditions, were documented in writing by Bektashi dervishes, who are active in this region and whose cultural aspect is prominent. These sources are still in existence today. Regarding the prevalence of Bektashi manuscripts, emphasis is drawn particularly to Albanian libraries.

The subject of this study is the section in a manuscript prepared in Albania, which is the center of Bektashism in the Balkans, and brought from Albania by the Hacı Bektaş Veli Application and Research Center. This section consists of eight pages under the title of "Fütüvetnâme-i Şah-ı Merdân'dan çıkarılmıştır" between the number 2184-2187 in the work registered with the archive number B-279-112 in the Hacı Bektaş Veli Research Application and Research Center.

This article has looked at the portion in question, which explains certain manners in Bektashism. From this perspective, the notion of decency was first highlighted, details regarding decency in Bektashism were provided, parallels between the text and the futuwwetnames were identified, and the pertinent piece written in Arabic script was translated into Latin letters. The manuscript was introduced and some information was provided before the translation of the text. Some of the subjects covered by this data have also been included in our study. The primary questions we tried to answer in our research were, "What are the boundaries and meaning infrastructure of the concept of decency in Bektashism based on a Bektashi manuscript?", "What kind of courtesy measures does a Bektashi pay attention to in different areas of life?" The answers to the questions were also sought.

The text under discussion is written in Turkish. The text exhibits elements of Old Anatolian Turkish culture. This result was made possible by an analysis of a few common words used in the text and the historical progression of Turkish in the Balkans.

The notion of decency in this sect and the factors to be taken into account when moving in various postures and surroundings in daily life were assessed in this study, which was written as a review article, based on a chapter in a manuscript.

This study is especially important in terms of determining what kind of courtesy rules and decency measures the Bektashism, which constitutes a field in Turkish beliefs and culture, pays attention to the daily life of the communities living in the Albanian geography. In this way, the behavioural patterns of a cult, which stands out with both its religious and cultural aspects, were tried to be examined.

There is no question that the manners in the manuscript, which is the source of the study, was transcribed from a futuwwatname during the compilation of this article. However, the text does not explicitly state from what futuwwatname they were copied. Due to this, by looking at the previously published fütüvvetnames, a judgment may be made regarding the futuwwatname, which includes the studied part. As a result of our research, it has been determined that, notwithstanding a few minor variations, this part and the pertinent piece of the futuwwatname belonging to Sheikh Seyyid Hüseyin, the son of Sheikh Sayyid Gaybî, are quite comparable. However, it should be mentioned that it's possible that there are various copies of this work.

Although it is mentioned that there are 704 manners in the manuscript, it is stated that only 124 of them were reported. However, not all of these 124 manners were written in the text. Other unwritten manners are; arriving at a mansion (i.e. as guests), buying objects (i.e. goods), bringing objects (goods) into the house, going to the presence of gentlemen, going for a stroll, calling for someone, going to the bathhouse, pouring water (urinating), lying in bed, getting out of bed, putting water in a glass, turning (fixing) shoes, entering the mosque, sitting in the mosque, leaving the mosque, going home and sitting.

During the preparation of this article, the content of the manuscript was examined, its internal and external features were revealed, and some of the topics in the manuscript where the chapter is likely to be found were listed. Thus, it has been tried to present a preliminary information about the subject and content of the futuwwatname. In this context, the basic concepts of the research are explained by making use of the knowledge of researchers such as Abdülbaki Gölpınarlı, Bedri Noyan, Mehmet Saffet Sarıkaya, Ömer Faruk Teber,

Özlem Özdemir and Ali Rıza Özdemir about futuwwetnames and ordinances.

Following this phase of the study, attempts were made to define the parameters of the idea of "decency" using Bektashi ideology and Turkish culture. The theoretical underpinnings of the notions in the writing were then made clear, and each manner that was referenced was enumerated individually. As a result, 56 manners were listed in writing under the categories of eating, drinking water, speaking, giving a speech, donning clothes, leaving the house, travelling by car, strolling through a neighbourhood, shopping, visiting the sick, and engaging in combat. By showing other instances of these manners in Turkish culture, a broad assessment was produced. By using different sources, especially Kutadgu Bilig (Wisdom of Royal Glory), which is one of the important works of Turkish cultural history, a comparison was made between the rules of decency in the manuscript and the rules in our culture. The decency in the text was compared and evaluated with different studies on decency and manners in Turkish culture. Both articles and independent books on this subject were used. As a result of the examination in this section, it has been observed that the rules of decency in the work we examined are in the same direction with the rules of decency in Turkish culture in many respects.

Later on in the article, earlier research on the manuscript we are examining is assessed. Studies of researchers such as Abdülbaki Gölpınarlı, Mehmet Şeker, Ayhan Pala, Kaan Yılmaz and İsmail Gökçe on the manuscript in question were evaluated. The two works prepared previously by Abdulkadir Gölpınarlı, namely Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî and Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-Nâme' and an article titled "Türk kültür tarihinin bir kaynağı olarak Burgazi Fütüvvetnamesi" by Ayhan Pala were consequently assessed in comparison to our research. Mehmet Şeker has prepared a study on the work called Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibn Gaybî, which is similar work we have examined. The name of this study is "Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri, Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin "Muhataşar Fütüvvet-nâme"si". Kaan Yılmaz has prepared an article with a master's thesis on the Burgazi Fütüvvetname. These investigations were provided in our study by interpreting the script in terms of its similarities and differences. The definition and characteristics of "decency" in Turkish culture are then discussed.

These characteristics of the Bektashi order, which mostly reflects Turkish traditions, conventions, and customs and performed its oral works in Turkish, can be seen in the manuscripts. This circumstance also appeared in the material that we looked at. This literature has

also established how crucial it is to follow decency laws in the Bektashi order, where the ideas of delicacy and civility have a significant role. In the manuscript that we have studied, it is clear that the path's adherents are required to have developed a consistent behavioral pattern in every area of life and in almost every environment. It has been stated that practically all of a person's daily actions in a variety of settings are shaped to consider other people's comfort and tranquility. It is also evident that these behavioral patterns are generally consistent with Turkish culture's broad framework, including its traditions and conventions.

The advances in the historical process lead to Albania in particular and the Balkan region in general becoming as a place where Bektashism is effective both religiously and culturally. It is crucial to translate and analyze the written sources related to Bektashism into the current alphabet in order to understand its origins and better comprehend its beliefs and practices. Bektashism-related writings can cover a wide range of subjects, including religion but also other aspects of life. To be able to compare various sources, it is imperative that these works be appraised and transliterated into the modern alphabet.